

УДК: 378.17.022.1.

Л.Р. ПЕЛЕХ

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМВІДНОСИН СУБ'ЄКТІВ ЦІННІСНО- ЗОРІЄНТОВАНОГО ПІДХОДУ В НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ (УКРАЇНО-ПОЛЬСЬКИЙ ДОСВІД)

***Резюме.** У статті розкрито особливості ціннісно-зорієнтованого педагогічного процесу в двох країнах, розроблено модель виховання, що базується на аксіологічних засадах в польському освітньому закладі, проаналізовано відмінності впровадження аксіологічного підходу у навчально-виховному процесі українського освітнього закладу.*

***Ключові слова:** ціннісно-зорієнтований педагогічний процес, суб'єкт-суб'єктні відносини, аксіологічний підхід.*

Постановка проблеми. Ціннісна проблематика набула особливої актуальності в кінці ХХ – на початку ХХІ століття у всіх країнах Європи, включаючи і Україну. Значний інтерес наукової спільноти до аксіологічних досліджень можна пояснити наростаючими морально-етичними проблемами, з якими зустрілось людство на зламі століть. Вчені доводять, що нестача ціннісного базису або його відсутність негативно відображається не лише на освітній системі будь-якої країни, але й на інших життєво важливих екзистенціальних рівнях: політичному, економічному, соціальному, культурному та ін. Вдалим у цьому контексті є міркування відомого польського філософа та соціолога Ф. Знанецького, який відстоював тезу про те, що суспільне буття та історія людства, оточуючий нас навколишній світ формується завдяки зусиллям конкретних індивідів, є результатом їх діяльності, продуктом конкретно-історичної форми ставлення людей до природи [9, 66]. Саме цей результат стає об'єктивною умовою людського існування. Отже, змінюючи ціннісні настанови людини і суспільства (за суспільної згоди), ми здатні змінювати своє майбутнє. І провідну роль у цьому може і повинна відігравати система освіти та педагог аби заповнити аксіологічний вакуум соціуму. Адже освіта є одним із найбільш ефективних способів проникнення у свідомість людини та суспільства в цілому. З однієї сторони, будь-яка особистість є творінням і творцем суспільного середовища, оскільки здійснює вибір, ухвалює рішення та діє в рамках соціуму, вибудовує поведінку за стандартами та цінностями, що існують в цьому суспільстві, з іншого боку, будь-яка цілеспрямована дія є результатом, сформованим певною психологічною та світоглядною основою, що структурується відповідною системою ціннісних орієнтацій і скеровує внутрішні механізми динаміки суспільства.

Наше дослідження є компаративним і звернення до досвіду польських вчених-дослідників обумовлюється декількома причинами, але головна з них та, що освітяни Польщі мають значні досягнення у царині аксіологічної освіти та у дослідженнях з проблем ціннісно-зорієнтованого виховання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичним підґрунтям роботи є праці українських вчених-педагогів, як от Т.К. Варенко, Р.В. Миленкова, Є.В. Овчаренко, Ю.В. Пелех, В.І. Паскар, Н.О. Ткачова та ін. Аксіологічні дослідження можуть по праву вважатися пріоритетними серед розвідок педагогічного спрямування впродовж останнього десятиліття у загальному доробку польських вчених. Зокрема, аксіовиховання знайшло своє відображення у працях О. Спека (Otto Speck), Ф. Шлоски (Franciszek Szloska), К. Денека (Kazimierz Denek), У. Островської (Urszula Ostrowska), Б. Сліверського (Bogusław Śliwerski) та ін. Роль вчителя у ціннісно-зорієнтованому процесі розкрита у працях Е. Петлак (Erich Petlák), І. Ладижинської (Iolanta Ładyżyńska), В. Оконь (W. Okon) та ін.

Але разом з тим варто зазначити, що на сьогодні проблема рефлексивної діяльності вчителів та учнів під час здійснення ціннісно-зорієнтованого підходу в навчально-

зорієнтованому процесі є вивченою недосконало і такою, що потребує додаткових досліджень, зважаючи на актуальність аксіологічної проблематики сьогодення.

Тому, **цілями даної статті є:** дослідити особливості взаємовідносин суб'єктів аксіологічного педагогічного процесу в польському освітньому просторі та провести компаративний аналіз зі здобутками українських вчених-дослідників вищезгаданої проблематики.

Виклад основного матеріалу дослідження. За твердженням Б. Шульца (B. Schulz) сутністю реальності є сенс. Те, що не має сенсу, для нас – нереальне. «Кожен фрагмент реальності живе завдяки тому, що має участь в якомусь універсальному сенсі». [6, 49] Досліджуючи дане трактування стосовно освітньої діяльності, К. Денек (K. Denek) зазначає, що для наук про освіту немає нічого раціональнішого, як пошук сенсу людського життя, що виражається в цінностях [4, 26]. Саме цінності формують основу інтелектуальної діяльності та є фундаментом для морального і психічного здоров'я учасників навчально-виховного процесу. Цінності є ключовою проблемою для освіти будь-якого рівня, оскільки виступають в ній як джерела системи норм, що проєктують діяльність як вчителів, так і учнів. Саме під час навчання вихователі звертаються до цінностей, які учні можуть не лише схвалити, а «ідентифікуватися з ними». Тому в навчально-виховному процесі цінності повинні бути розпізнаними, зрозумілими, та такими, що спонукають до здійснення вибору та прийняття рішення. Злагоджений процес подачі та сприйняття цінності (або цінностей) створює «аксіологічну ситуацію» [4, 27]. Цікавою, на наш погляд, є думка про те, що створення пізнавальних рядів та зрозумілих аксіологічних ситуацій, в яких учень має можливість для пізнання, розуміння, сприйняття (або відторгнення) і включення цінності у власну ціннісно-смыслову особистісну структуру суттєво підсилює рівень навчально-виховного процесу, що базується на засадах свободи [4, 32]. На переконання польських дослідників, підготовка молодого покоління поляків до відповідальної свободи залишається весь час недоопрацьованою або взагалі занедбаною в навчально-виховних програмах для учнів та програмах підготовки і перепідготовки вчителів [3, 84]. Тому багато польських педагогів, наголошуючи на нагальності повернення до цього питання, зазначають, що молода людина діє, думає та творить на основі власної ієрархічної системи цінностей та положень і переконань. І якщо молода людина не має чітко сформованої ціннісної системи, вона губиться в суперечливих прагненнях, поступово втрачаючи свою ідентичність та суб'єктивність. Саме тому, як свідчать дослідження багатьох польських вчених, в навчально-виховному процесі, перш за все, необхідно навчати його учасників життю згідно з суспільними цінностями та нормами. Різноманітні дослідження ціннісної структури особистості мають багатовекторні теоретичні аспекти та слугують вказівниками для реалізації практичних цілей. Особливо велике значення відводиться дослідженням цінностей, що визнаються та популяризуються серед молоді. Адже, як зазначає М. Шиманьські (M. J.Szymański), саме ці цінності «як в дзеркалі – відображають основні вектори суспільної політики, освітньої політики та виховання в широкому розумінні, тому що знання (або нестача знань), життєва мудрість (або її брак), моральність молодого покоління (або його аморальна поведінка) є найбільш чіткими показниками актуальності або недоречності, дієвості або марності впливів школи, сім'ї та цілого суспільства». [8, 18.]

Виходячи з тверджень багатьох польських дослідників, навчальний процес може розглядатися з точки зору створення когнітивних послідовностей (рядків) та зрозумілих аксіологічних ситуацій, в яких учень має можливість пізнання, розуміння та сприйняття цінності (або відмови), та включення її до власної особистісної структури. Саме цей вибір можемо розглядати як сутність або базис свободи. І завдання вчителя – підготувати молоду людину до відповідального вибору та відповідальної свободи. Не можна очікувати, що учень сформує власну ієрархічну систему цінностей, поглядів та переконань лише на основі свого досвіду.

Досліджуючи питання трансформаційного процесу цінностей до ціннісних орієнтацій учнів, польські вчені наголошують на необхідності обізнаності вчителів у рівнях

аксіологічної вразливості, від яких залежить і послідовність дій педагога, і ефективність та успішність кінцевого результату аксіологічного педагогічного процесу. В цьому контексті заслуговує на увагу думка У. Островської (Urszula Ostrowska), яка, виокремивши чотири діагностичних рівні аксіологічної вразливості, акцентує увагу на тому, що перед початком роботи з ціннісного виховання вчитель повинен провести діагностику щодо аксіовразливості своїх вихованців [5, 410]. Вчена наводить такі рівні:

- 1) відсутність аксіологічної вразливості – атрофія аксіологічна або зникнення аксіологічної вразливості;
- 2) занижена аксіологічна вразливість або часткова – неадекватна до ситуації;
- 3) нормальна аксіологічна вразливість – адекватна, відповідно до обставин;
- 4) підвищена аксіологічна вразливість – обґрунтована, якщо цього вимагає ситуація;
- 5) аксіологічна надвразливість – надмірна аксіологічна вразливість, виражена «занадто».

Варто відзначити, що в польській педагогічній думці аксіологічні основи педагогічного процесу розглядаються лише в межах виховного аспекту, оминаючи можливості формування ціннісних основ під час навчання. Здійснивши психолого-педагогічний аналіз досліджень польських вчених у цій сфері та взявши за основу трактування виховного процесу У. Островською (Urszula Ostrowska)) нами було сформовано наступну модель виховного процесу в польській освітній системі (див. табл. 1). Як видно з моделі, виховний процес у концептуальних дослідженнях польських вчених формується на основі трьох системних складових:

- 1 – системи навчально-виховних інституцій;
- 2 – системи педагогічних дій, що реалізується у взаємовідносинах вчитель-учень;
- 3 – освітнього стану суспільства.

На думку польської дослідниці, соціальна стабільність та духовне збагачення всього суспільства можливе за умови втілення аксіологічного підходу на кожному із рівнів реалізації системи (див. рис. 1.).

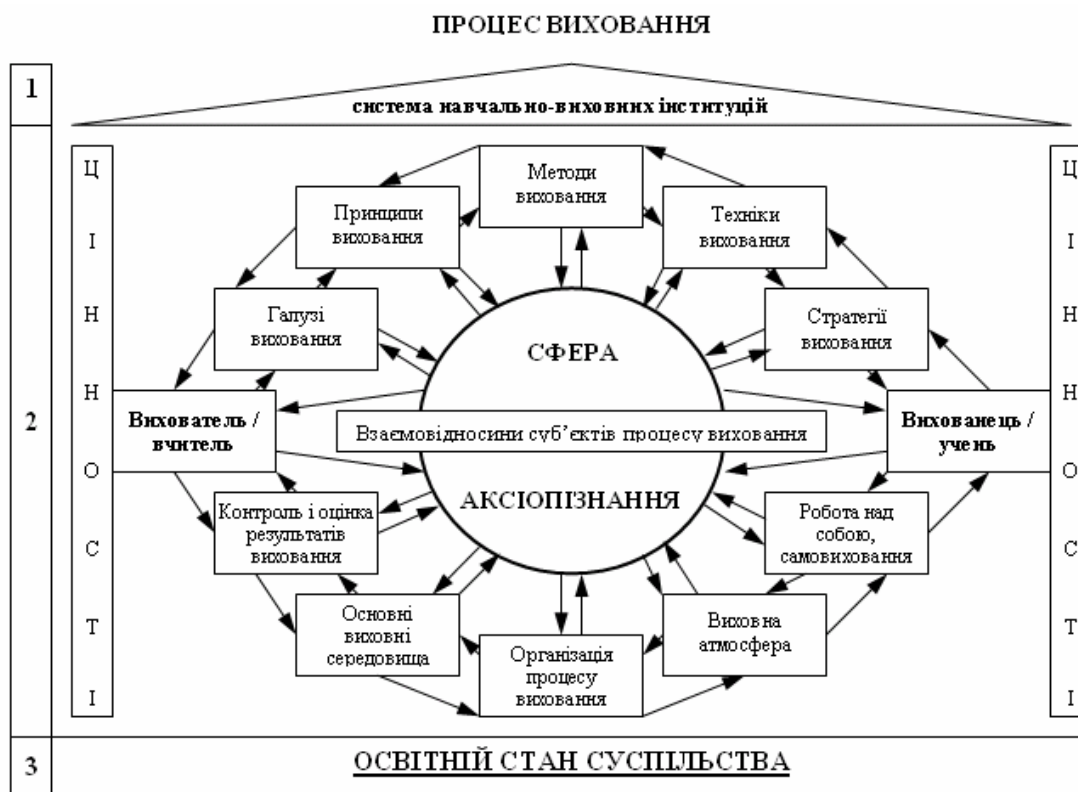

Рис. 1. Особливості виховного процесу, базованого на аксіологічних засадах

До прикладу, прикладне дослідження Б. Сліверського дає підстави стверджувати, що результативність ціннісного наповнення навчально-виховного процесу значною мірою обумовлена врахуванням специфічних особливостей викладацького й учнівського колективів, шкільних традицій і досягнень, а також труднощів та недоліків, які існують у процесі функціонування кожного конкретного навчального закладу. Через це перед початком безпосередньої роботи з педагогічним колективом, як слушно зауважує вчений, доцільно ретельно дослідити специфіку роботи школи, виявити всі позитиви та негативи як зі сторони вчителів, так і зі сторони учнів [7, 122]. Варто зазначити, що втілення аксіологічного підходу у навчально-виховному процесі має позитивний вплив не лише на подальшу його результативність та ефективність, але й на психологічний стан власне самого вчителя. Оскільки усвідомлення ціннісної основи взаємовідносин між вчителем і учнем формує позитивні умови для задоволення індивідуальних потреб, виявлення творчих здібностей, постійного самовдосконалення та особистісного розвитку суб'єктів педагогічної взаємодії.

Тому, формування персональних цінностей учнів передбачає створення освітнього простору, в якому відбувається взаємовплив, взаємозбагачення ціннісних орієнтирів як вчителя, так і учня. Приклад практичної реалізації деяких цінностей у виховному процесі (за дослідженням Б. Сліверського) представлений в таблиці 2.

Таблиця 2

Практична реалізація цінностей у навчально-виховному процесі в польському освітньому закладі

Цінність	Прояви	Практичне втілення
толерантність	поблажливість і схвалення інших членів спільноти незалежно від походження, світобачення, релігії чи стану здоров'я; розуміння власних помилок та інших людей.	створення інтеграційних класів; волонтеріат; залучення учнів до роботи в гуманітарних організаціях; знайомство з культурою, релігією та звичаями інших народів.
сумлінність	<ul style="list-style-type: none"> • сумлінне виконання обов'язків; • старанність у виконанні робіт; • пунктуальність; • дотримання термінів. 	дотримання правил для всіх; спільне визначення принципів і норм співробітництва, термінів і т.п.; наслідок <i>konsekwencja</i> ; <i>wzorzec</i> шаблон зразок.
справедливість	стандарти поведінки поширюються як на учнів, так і на викладачів; студента оцінюють відповідно до WSO; покарання і нагорода є адекватними відповідно до дійсності; ніхто не є фаворитом.	умова про співробітництво; однакове застосування правил WSO до будь-кого; оцінки з предмету за знання і вміння, а не за «суспільну» працю на користь вчителя.
демократія	учні спільно створюють документи школи, що стосуються їх самих; учні мають можливості для оцінки роботи вчителів та інших працівників школи; учні беруть участь у спільних рішеннях про зміни в школі.	залучення учнів до роботи в шкільних органах; уможливлення вираження учнями своєї думки про роботу всіх шкільних суб'єктів, їхніх очікувань та пропозицій щодо подальшого розвитку.

креативність	учень сам розв'язує поставлені завдання; учень вміє запропонувати, спроектувати і здійснити оцінку завдання; учень вміє знайти вихід з кожної ситуації.	робота активними методами; робота методом «проєкту»; творення "культурного" життя школи; виконання завдань, що вимагають самостійності і дають можливість проявити винахідливість.
--------------	---	---

Звичайно, успішність впровадження аксіологічного підходу у навчально-виховному процесі залежить від багатьох факторів, серед яких головним є обізнаність вчителів з цього питання, усвідомленнями ними важливості та актуальності ціннісно-зорієнтованого підходу та плідної взаємодії всіх його учасників. Саме вчитель повинен вміти стимулювати дітей до активної суб'єктивної позиції у педагогічному процесі взаємодії. На цьому наголошують і ряд вчених українського освітнього простору.

До прикладу, українська дослідниця Н.О. Ткачова справедливо стверджує, що роботу з підготовки шкільних педагогів до організації аксіологічно-зорієнтованого педагогічного процесу можна здійснювати під час проведення науково-практичних конференцій, лекторіїв у науково-методичних центрах у відділах управління освіти міського і районного масштабу, закладах підвищення кваліфікації педагогічних кадрів, шкільних педагогічних рад, «круглих столів», методичних об'єднань тощо. [2, 229-231]

Насамперед, вчитель має усвідомити всю актуальність впровадження аксіологічно-зорієнтованого підходу в навчально-виховний процес, ознайомитися з основами аксіології, методикою його організації тощо. Важливою складовою в реалізації аксіологічно-зорієнтованого навчання та виховання є взаємовідносини між вчителем та учнями, де вчитель, якому належить провідна роль, має перейти з парадигми «об'єкт-суб'єктних» у парадигму «суб'єкт-суб'єктних» відносин. Адже сама така парадигма покликана навчати дітей сучасним демократичним цінностям. Хоча варто зазначити, що її практичне втілення вимагає від вчителя глибоких спеціальних та загальнокультурних знань, високого професіоналізму, педагогічно доцільної та гуманно спрямованої поведінки. До прикладу, А. Бойко переконує, що суб'єкт-суб'єктні відносини як цінності розвивають перцептивне, когнітивне й емоційне відображення учителем та учнем один одного, дозволяють здійснити найголовніше – усвідомити школяреві, при потребі, неспівпадіння його «Я – реального» та «Я – ідеального», без чого, на справедливе переконання автора, не можуть відбуватися об'єктивно його саморозвиток і самооцінка [1, 4]

У підсумку зазначаємо, що професіоналізм та майстерність педагога у процесі реалізації суб'єкт-суб'єктної взаємодії на основі аксіологічно-зорієнтованого підходу полягає в тому, що він повинен вміти залучати дітей до активного осмислення й освоєння навколишнього світу, стимулювати у них бажання самостійно оцінювати події та явища і інтерпретувати їх з позицій власного життєвого досвіду, без нав'язування власних цінностей та ідеалів. Саме такі педагогічні дії, базовані на аксіологічній основі, створюють гуманістичні відносини та забезпечують для учня позицію активного суб'єкта, здатного до усвідомленого сприйняття ціннісних пріоритетів зі сторони вчителя, самостійного переосмислення власних поглядів та ціннісних ідеалів.

Висновки. Проблема дослідження взаємодії суб'єктів педагогічного процесу є актуальною та такою, що потребує переосмислення в зв'язку з змінами у освітніх сферах як України, так і Польщі. Психолого-педагогічні дослідження вчених двох країн свідчать про те, що педагогічний процес не можна вважати ефективним без аксіологічної складової. Ціннісна проблематика набула особливої гостроти у дослідженнях науковців через морально-етичні, духовні проблеми суспільства, які, безперечно мають свій негативний відбиток і на інших його екзистенціальних рівнях.

В польському освітньому просторі аксіологічна складова розглядається лише в межах виховної парадигми, оминаючи навчальний процес. В наукових розвідках українських дослідників проблема формування ціннісних орієнтирів молоді представлена в двох аспектах: навчальному та виховному, що, на наше переконання є перевагою, оскільки лише спільні зусилля всіх навчально-виховних інституцій спроможні змінити ситуацію на краще та спрямувати педагогічні дії на формування стійкої аксіологічної основи у особистісній структурі вихованців. Важливо підкреслити, що ціннісно-зорієнтована взаємодія успішно відбуватиметься тільки тоді, коли педагог усвідомлює, що саме йому відводиться головна роль у аксіологічно-спрямованому педагогічному процесі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бойко А. Суб'єкт-суб'єктні відносини – теоретико-методичні основи підготовки і діяльності вчителя / А. Бойко // Гуманізація навчально-виховного процесу. Спецвипуск 8. – Ч. I. – Слов'янськ, 2012. – С. 3-16.
2. Ткачова Н.О. Аксіологічні засади педагогічного процесу в сучасних загальноосвітніх навчальних закладах: дис. ... докт. пед. наук: 13.00.01 / Н.О. Ткачова. – Луганськ, 2007. – 513 с.
3. Bartnik C. Personalizm. – Lublin, 2000. – S. 84.
4. Denek K., Aksjologiczne aspekty edukacji szkolnej. – Torun, 2000. – С. 26.
5. Ostrowska U. Aksjologiczne podstawy wychowania./ Podstawy nauk o wychowaniu. 1 tom. – S. 391-414.
6. Schulz B., Motywacja rzeczywistości, (w:) Proza, (red.) B. Schulz. – Kraków, 1973.
7. Śliwerski B. Myśleć jak pedagog.. – Sopot, 2010. – 254 s.
8. Szymański M. J., Młodzież wobec wartości. Próba diagnozy. – Warszawa, 1998.
9. Znaniecki F. Socjologia wychowania, t. 1-2. – Warsz., 1928. – S. 30.

Л.Р. ПЕЛЕХ. ОСОБЕННОСТИ ВЗАИМООТНОШЕНИЙ СУБЪЕКТОВ ЦЕННОСТНО-ОРИЕНТИРОВАННОГО ПОДХОДА В УЧЕБНО-ВОСПИТАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ (УКРАИНО-ПОЛЬСКИЙ ОПЫТ)

Резюме. В статье раскрыты особенности ценностно-ориентированного процесса в двух странах, разработана модель воспитательного процесса основанного на аксиологических принципах в польском образовательном учреждении, проанализированы различия внедрения аксиологического подхода в учебно-воспитательный процесс украинского образовательного учреждения.

Ключевые слова: ценностно-ориентированный педагогический процесс, субъект-субъектные отношения, аксиологический подход.

L.P. PELEKH. THE PECULIARITIES OF SUBJECTS RELATIONSHIPS WITHIN VALUE-ORIENTED APPROACH IN THE EDUCATIONAL PROCESS (UKRAINE-POLISH EXPERIENCE)

The summary. The characteristics of value-oriented process in the two countries have been revealed, the model of training process based on axiological principles in the Polish educational institutions has been elaborated, the differences of axiological approach implementing in the educational process of Ukrainian educational institutions have been analyzed in the article.

Key words: value-oriented pedagogical process, subject-subject relations, axiological approach.

Одержано редакцією 18.12.2013 р.